

FOLIA URALICA DEBRECENIENSIA 8.

ÜNNEPI KÖNYV
KERESZTES LÁSZLÓ
TISZTELETÉRE

Szerkesztette:

Maticsák Sándor

Zaicz Gábor

és

Tuomo Lahdelma

Debrecen – Jyväskylä

2001

SKUTS/A

A DEBRECENI EGYETEM
FINNUGOR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK
KIADVÁNYAI

ISSN 0239-1953

Felelős kiadó: Dr. Győry Kálmán
Technikai szerkesztő: Maticsák Sándor

A nyomdai munkálatok
a Kapitális Bt. Nyomdaüzemében készültek.

Rédei Károly: Magyar <i>hisz</i> 'glauben'	501
Révay Valéria: A magyar kultúra a finnek számára készült magyar nyelvkönyvekben	505
Riese, Timothy: Articles in Vogul?	515
Riikonen, H. K.: Árpádin tie. Unkari-aiheista runoutta Suomessa	521
Saarinen, Sirkka: 'Nähdä' ja 'katsoa', 'kuulla' ja 'kuunnella'	535
Salamon Ágnes: Finn nyelv – középiskolás fokon	541
Sipos Mária: A szókölcsonzészről	549
Sipőcz Katalin: A moksa-mordvin <i>ponda</i> 'Körper, Leib' etimológiája	557
Söder, Torbjörn: Az első ismert lapp szöveg	561
Suhonen, Seppo: Itämeren alueen kieliaarealeja	569
Szabó Edina: A 'besúgó' a magyar és a finn börtönszlengben	581
B. Székely Gábor: Megjegyzések a kondai–jukondai vogul esetrendszerről	587
Szj Enikő: Reguly Antal mordvin tanulmányairól a Calendarium és néhány levél alapján	593
Szikszaíné Nagy Irma: Németh László-i vitairatok kérdései	601
Takács Judit: Keresztnévi eredetű finn, észt és magyar köznevek összehasonlító vizsgálata	613
Tamás Ildikó: A számi irodalmi nyelvek kialakulásáról és fejlődéséről	619
Tervonen, Viljo: Suomalaisten tiedot Unkarista 1800-luvun puolivälin paikkeilla	629
Thomka Beáta: Irodalomtudományi gondolkodásunk jelentős fejezete	635
Tóth Valéria: A helynevek lexikális szerkezetéről	643
Tveite, Tor: Aspects of seeing in Livonian	657
Tverdota György: Huszonnégy sor a testi szenvedésről	675
Ujváry Zoltán: Az Isten és a pap a gömri proverbiumokban	685
Vainio, Matti: „Rosoinen kivi hioutuu timantiksi”. Kansanmusiikki taidemusiikissa	691
H. Varga Márta: A produktivitas a szóképzésben	707
Várnai Judit Szilvia: A lexikális interferencia jelenségének vizsgálata angol szakosok magyarnyelv-használatában	721
Voigt Vilmos: Új lapok a lappokról	731
Zaicz Gábor: A mordvin terminológia jellegzetességei az ezredfordulón (A szaknyelvi szókészlet a legújabb mordvin lexikográfiai kiad- ványokban)	741
Kocsány Piroska: Gondolatok az „ott” határozószói névmás sajátos szerepéről.....	751

A 'besúgó' a magyar és a finn börtönszlangban

SZABÓ Edina

Munkámban a magyar és a finn börtönszlang egy részletesen kifejtett fogalomkörének, az 'áruló, besúgó' jelentésű szlengszavaknak a bemutatásával, feldolgozásával foglalkozom.

A börtönszlang Kis Tamás szlengtipológiája alapján (Kis: A szlengkutatás útjai és lehetőségei. Debrecen, 1997. 246–253), a szakszlangok csoportjába sorolható, leginkább a fegyintézetekbe került bűnelkövetők speciális informális nyelvváltozataként és nyelvhasználatként írható le, melynek szókinccse elsősorban a börtönélet és a bűnözői életforma témaköreiben fogható meg, és amely – mint Pirkko Nuolijärvi megállapítja – férfi többségű, hierarchikus, zárt, tekintélyelvű nyelvhasználati terület (i. m. 133).

Magyarországon a börtönszlang kutatásáról alig beszélhetünk, kifejezetten erre a területre irányuló vizsgálódások csak néhány kisebb publikációban fedezhetők fel a hazai szakirodalomban. A nyomtatásban is megjelent munkák között elsőként Bencze Imre „Rabszótár”-át említhetjük, amely folytatásokban a Börtön Újságban látott napvilágot 1998. január 23. és 1999. február 19. között, több-kevesebb rendszerességgel. A szerző saját elmondása szerint adatait jobbra már megjelent művekből válogatta. Bencze szójegyzékével ellentétben tudományos célú és hiteles gyűjtésből származik Szabó Krisztina „A börtönszlang jellegzetességei szociolingvisztikai szempontból” című dolgozata (Szociális Munka, 6/2 [1994. április–június]: 111–121), valamint saját munkám (Belső szókinccs [A mai magyar börtönszlang]: Börtönügyi Szemle, 17/2 [1998 június]: 34–45). Hitelessége és viszonylag nagyobb terjedelme miatt fontos forrás C. Fehér Ferenc „Szabadlábon” című szociográfiája is (Cegléd, 1991), amelyben egy többszörösen börtönviselt személy meséli el életét. Ez a szöveg kiválóan mutatja továbbá azt, hogy a börtönszlang hogyan funkcionál a fogvatartottak mindennapi életében, kommunikációjukban milyen szituációban jelennek meg a szlengszavak, s emellett egy „Zsargon szótár” is kiegészíti a művet.

A magyar börtönszlengről önálló szótár eddig még nem jelent meg, de kiadása a debreceni Kossuth Egyetemi Kiadó „Szlengkutatás” c. sorozatában már előkészületben van. A készülő szótár mintegy 5500 szócikke az ország tizenhat büntetés-végrehajtási intézetében gyűjtött adatokat foglalja magában. Ebből a gyűjteményből származnak az itt tárgyalandó magyar szavak is.

A magyarral szemben a finn szlengkutatásban az egyik legjobban feltárt terület a börtönszleng: Leo Lipsonen 1990-ben adta ki „Vankilaslangin sanakirja” című munkáját. A szerző saját börtönevei alatt gyűjtötte anyagát a helsinki megyei börtönben 1987 és 1989 között. A szótár körülbelül 5000 szócikket tartalmaz. Két kiegészítő szójegyzék is van benne; az egyikben cigány szavak, a másikban főleg idegen eredetű, kábítószerrel kapcsolatos szavak találhatók.

A börtön mint zárt intézet világszerte jelentős helyet foglal el a szlenghasználati színterek között. A büntetés-végrehajtási intézetek azon intézmények közé tartoznak, melyek elveszik tagjaik idejét, és cserébe egy világot nyújtanak nekik. Az ilyen intézményeket Goffmann szóhasználatával „behálózó intézmények”-nek nevezzük. Ezen „totális intézmények” jellemzője még, hogy társadalmi kölcsönhatása a külső világgal korlátozott (vö. E. Goffmann: *Asylums. Az elmebetegek és egyéb bentlakók szociális helyzetével kapcsolatos tanulmányok.* New York, 1961. 13. Kézirat a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának könyvtárában). A börtön fogalma a legtöbbünk számára „hosszú időre összezárt embereket jelent” (vö. G. M. Sykes: *Rabok társadalma.* Princeton University, 1958. 3. Kézirat a BVOP könyvtárában). Az ilyen társulások helyet adnak egy társas rendszer születésének, mely a „rendes” (a többségi normákat követő) társadalomtól nagymértékben különbözik. Kialakul informális úton egy társas rend, amely akkor fejlődik ki emberek interakcióinak hálózatából, amikor azok környezetük problémáival szembesülnek. Mindezekből kifolyólag a börtönt nem szabad csak egy rácsokból álló intézménynek tekinteni, hanem társadalmon belüli társadalomként kell szemlélni. Egy-egy intézettípus között különbségek vannak, azonban az alapvető hasonlóságok is számottevőek, melyek mindenképpen a homogenizálódást segítik. Olyan társas rendszerek ezek, melyek részleteikben különböznek, az alapvető folyamatokban viszont hasonlítanak egymásra.

A világ összes büntetés-végrehajtási intézetében a fogvatartott egy új szimbólumrendszerrel találja magát szemben, ahol a hierarchiák rendszere is eltér a szabad élet hierarchiáitól. A fogvatartott életének minden területét előírások szabják meg, napi tevékenységének minden fázisát szorosán beosztják. Az egyén, amint bekerül, egy korlátozott világgal találja magát szemben, eltűnnek számára bizonyos magatartási lehetőségek. A kinti szerepeit is elveszti a totá-

lis intézmény lakója, és új szerepeket kénytelen elsajátítani. Ezeknek a szerepeknek a megléte valamennyi fegyintézetben pszichológiai vizsgálatokkal bizonyítható. Magyarországon éppen napjainkban folyik a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának erre vonatkozó vizsgálata. A fogvatartottak egymás közötti hierarchiáján túl megfigyelhető az uralkodók és uraltak, vagyis a személyzet és a bentlakók közötti hierarchikus rend. A két réteg között mély szakadék van. Mindkét csoport ellenséges sztereotípiák alapján látja a másikat: a személyzet a bentlakókat gyanakvással szemléli, őket titokzatos és megbízhatatlan személyeknek tekinti, míg a bentlakók gyakran durvának, fennhéjázónak tartják a személyi állományt. A szociális mobilitás a két csoport között megengedhetetlen, a szociális távolság tartása formálisan is elő van írva.

Ezt a formálisan és informálisan is előírt távolságtartást törik meg az áru-lók, a besúgók. Ezek a fogvatartottak a saját előrejutásuk érdekében szövetkeznek a személyi állomány tagjaival, akár fogvatartott társaik elárulása árán is. Az árulók a világ összes börtönében jelen vannak, és mindenhol a leggyűlöltebb személyek közé tartoznak. A fogvatartottak közötti hierarchikus rendszerben a besúgók helyezkednek el a szereprendszer legalján. Hazánk börtöneiben (és minden bizonnyal más börtönökben is) annál nagyobb sértés nem is létezik, mint ha valakit *vamzer*-nak, vagyis árulónak titulálnak. A legdurvább és legrágárabb szónál is sértőbb ez a kifejezés. A fogvatartottak a környezet zordságát a csoportösszetartással ellensúlyozzák, a rab kollektív orientáltságú lesz. A közös sors miatt tehát egységes közösség alakul ki. Ebben az egységes közösségben nem nézik jó szemmel azt a fogvatartottat, aki még ebben a zord világban is képes elárulni társát. Így tehát érthető, hogy miért is vetik meg annyira a börtönben az árulókat. Az 'áruló' jelentésben adatható szlengszavak a világ összes börtönében nagyon erős érzelmi töltéssel bírnak. Ezzel nem viccelődnek, számukra ez a legsúlyosabb vád.

A magyar börtönszlangban az áruló legáltalánosabb szlengmegfelelője, a már említett *vamzer*, a finn börtönszlangban leggyakrabban a *vasikka* szó fordul elő áruló jelentésben. A *vasikka* ismert köznyelvi jelentése: 'borjú'. A *vamzer* szó, amely már régebbi tolvajnyelvi szótárainkban is feltűnik (vö. Szirmai István: A magyar tolvajnyelv szótára. Bp., 1924. 49), a német Rotwelsch *Wamser* szóra vezethető vissza, ami ott is 'áruló'-t jelent. A *vamzer* szóból képzett ige a *vamzerol*, illetve *vamzol*, *bevamzol*, aminek szintén megvan a Rotwelsch megfelelője, a *verwamsen* 'elárul'. A finn *vasikka* valószínűleg azért szerepel a szlangban 'áruló' jelentésben, mert a borjú egyik jellemző tulajdonsága a bögés, amihez hasonlóan az áruló is kiadja („elbőgi”) az információkat. Az árulónak a 'borjú' szóval való megnevezése annyira elterjedt a finn börtönszlangban, hogy a *vasikka* mellett a *kalvi* is szerepel a szlengszótárban.

A svédből átvett *kalvi* eredetileg szintén 'borjú'-t jelent. Ebbe a fogalmi csoportba tartozik még a *lehmä* (köznyelvi jelentése: 'tehen') is, mely első jelentésében a szlengben 'nő'-t vagy 'lány'-t jelent, és második, ritkábban használt jelentése az 'áruló'.

Az árulókról természetesen negatív kép alakul ki minden büntetés-végrehajtási intézetben, ezt a negatív szemléletet a szlengszavak is tükrözik. A magyar és a finn börtönszlengben (akárcsak a köznyelvben) egyaránt megjelenik a bibliai áruló köznevesült neve: *júdás*, illetve *judas*.

Az 'áruló' jelentésű szavak következő fogalomköre a börtönszlengben a hatalomnak segítő, azt (ki)szolgáló személyt megnevező szavaké. A magyar börtönszlengben ilyen az *ügynök*, a *hármásügynök* és az *operás*. Az *operás* az az áruló, aki a börtönben dolgozó operatív tisztnek mondja el fogvatartott társairól az információkat (magát az operatív tisztet is szokták ezzel a szlengszóval megnevezni). A finn börtönszlengben ehhez az asszociációs körhöz tartozik a *kätveri* (mely tkp. 'segítő'; de 'áruló, besúgó' jelentésben is ismeretes, vélhetőleg gúnyosan antonim értelemben, hiszen a börtönszlengben a *kätveri* elsődleges jelentése 'a bűncselekményt elkövetőnek segítő, őrt álló, figyelő személy; *hesszelö*') és a *kätveri*-ből származó *kätveri*.

Mind a magyar, mind a finn börtönökben módja van a fogvatartottnak sérelmeiket, panaszait hivatalos úton jelezni. Azt a nyomtatványt, amelyen a fogvatartott panaszait, kéréseit benyújthatja a nevelőtisztnek, a magyar büntetés-végrehajtás szaknyelvében *kérelmi lap*-nak nevezik. Valószínűleg ugyanaz a funkciója a finn *rutinalappu*-nak. Talán ezzel függ össze a finn börtönszlengben a *lappu-ukko* szó, ami annak az árulónak a neve, aki erre a cédulára írja fel, és így továbbítja árulásait. A hazai börtönökben is előfordul besúgás ezeken a nyomtatványokon, de a magyar szlengben nem nevezik meg külön az ilyen árulót.

A következő 'áruló' jelentésű finn börtönszleng szó a *laulaja*, ami a köznyelvben 'énekes'-t jelent. A magyar börtönszlengben szintén létezik az *énekes* szlengszóként 'áruló' jelentésben, sőt van *énekkaros* és a *daloló* is.

Az áruló a börtönben kizárólag nem kedvelt személyt testesít meg. Ebből kifolyólag a szlengben való megnevezéseik is a negatív fogalmak irányába tolnak el. Ilyen negatív jelentéstöltetű szó a finn nyelvben a *nilkki*, mellyel a köznyelvben általában a megbízhatatlan, ellenszenves férfiakat szokták illetni. A börtönszlengben első jelentésben 'áruló rab'-ot és 'nem kedvelt őrt'-t jelent, második jelentése pedig 'az a fogvatartott, aki a börtönben a társaitól lop'. A negatív érzelmi töltetet a magyar börtönszlengben a következő, 'áruló' jelentésű szavak mutatják leginkább: *féreg*, *gyökér*, *köpöcsésze*, *köpölégy*, *fülbemáshó*, *háziszárnyas*, *lepcsés*, *talpnyaló*, *patkány*. (Az egyes szavak 'áruló' je-

lentését természetesen további asszociációk is erősíthetik, a *köpöcsésze* és a *köpölégység* például a *beköp* 'elárul, besúg' szóval kapcsolódik össze.)

Az árulókra irányuló negatív szemlélet mutatkozik meg a finn *rotta* (tkp. 'patkány') szóban is, amivel első jelentésében az örök nevezik meg a fogvartartottakat, a második jelentése pedig 'áruló'. A *patkány* szó a magyar börtönszleNGben is megjelenik: első jelentése 'fegyőr', a második pedig nálunk is 'áruló'.

A *vasara* szó a finn köznyelvben 'kalapács'-ot jelent, a börtönszleNGben pedig azt az árulót, aki a rendőrségi kihallgatáson adja fel a társát. A magyar börtönszleNGben leginkább a *köpölégység* szó áll jelentésben a legközelebb ehhez.

Az ugyancsak árulóra utaló *visertelijä*, *visertäjä* finn szleNGszónak a magyarban megvan a pontos megfelelője: ezek a finn köznyelvben 'csicsergő' jelentésű szavak a magyar börtönszleNGben a *csipogó*, *csiripelő* szavakkal adhatók vissza, 'áruló' jelentésben.

Lipsonen szótárának utolsó szava az 'áruló'-ra az *ötökkä* (tkp. 'szúnyog'). Ilyen szó a magyar börtönszleNGben nem létezik. A szúnyognak mint vérszívó rovarnak a neve azért kaphatta meg a börtönben az 'áruló' jelentést, mert azt példázza, hogyan szívja az áruló a társai vérének elárulásukkal.

A magyar börtönszleNGben a fentiek mellett még számos más szleNGmegfelelő létezik az 'áruló, besúgó' szóra. A legelterjedtebb *vamzer* mellett nagy gyakorisággal jelenik meg a *mószter* (amely a német *Mosser* 'besúgó' szóra vezethető vissza), valamint a szintén német eredetű, de a börtönszleNGbe nyilvánvalóan a magyar köznyelvből átkerült *spion* és *spicli*.

Látható, hogy a magyar és a finn börtönszleNG 'áruló' jelentésű szavának a fogalomköre nagy hasonlóságokat mutat. Ez az emberek fogalmi gondolkodásának a hasonlóságából adódik (vö. Kis: FUD. 2: 90–91), és természetesen a börtönélet univerzális szereprendszerére vezethető vissza. A hasonlóságok mellett természetesen eltérések is adathatók, ilyen például a *vasikka*, illetve az *ötökkä* szó magyar megfelelőjének a hiánya. A magyar börtönszleNGben – mint az alábbi szójegyzék is mutatja – több szleNGszót ismerünk 'áruló' jelentésben, mint amennyi a finn börtönszleNG szótárában megtalálható. Ez minden bizonnyal azért van így, mert saját kutatásom Magyarország büntetés-végrehajtási intézeteinek többségére kiterjedt, míg a finn börtönszleNG szótára túlnyomórészt egy intézet nyelvhasználatán alapul. Tapasztalataim szerint egy intézetből a magyar börtönszleNGben sem adatható több szó egy-egy fogalomkörre, a részletes szinonimarendszer feltárásához az ország több büntetés-végrehajtási intézetéből származó reprezentatív mintavételre van szükség.

Az 'áruló, besúgó' jelentésű szlengszavak a mai magyar börtönszlengben: *adó-vevő, akciós, bangó, bedolgozó, beépített (tégla), beköpő, bennfektes (!), berepülő, berepülő, besúgó, beszállós, bevetős, bringás, brinyó, citerás, csa-csogó, csipogó, csiripelő, csókos, csőlakó, csörgő, csúsztató, drótos, duplavé, dzsémsz bandi, eladó, énekes, énekkaros, fecsegő, féreg, forródrót, fülbemá-szó, göris, gyökér, hármásügynök, hazaáruló, háziszárnyas, híradós, igaz-mondó, igazságszerető, indexes, informatikus, informátor, informer, júdás, kacsaszájú, kalap, kamikáze, kapitány, kaszkadőr, kém, kémeri, kilincskop-tató, kommandós, köpöcsésze, köpölég, lepcsés, magnetofon, magnó, malév-reklám, matahari, módszer, mózer, nagytégla, nyálas, nyalis, óberhé, opera-énekes, operás, operatőr, pacsirta, parancsnokra leső hiéna, pedálgép, pedá-los, pilóta, pirotelefonos, pletykás, rádió, rádiós, rendőrpárti, renegát, repü-lős, smúz, smúzoló, smúzos, spicli, spidi, spinyó, spion, spisu, stirlic, sunnyo-gó, susogó, susogós, szifon, szokerálás, sztivi, talpnyaló, tátogó, tégla, titkos-rinyós, titkosügynök, túloldali, ügynök, vami, vamzer (írásban rendszerint: wamzer), vé (írásban rsz.: W), vézé (írásban rsz.: WZ), viperás.*